

IBN AŠUROVO DJELOVANJE NA REFORMI ISLAMSKOG OBRAZOVANJA

Abdusamed PODOJAK
Medžlis Islamske zajednice Sarajevo
podojakabdussamed@gmail.com

SAŽETAK: Savremeni svijet konstantno zahtijeva prilagođavanje, mijenjanje i unapređivanje školskog i obrazovnog sistema. U skladu s tim, javlja se potreba da se u okviru obrazovanja prilagode metodološki pristupi, nastavni kurikulumi i udžbenici, sve u cilju kvalitetnije pripreme učenika da odgovore zahtjevu vremena u kojem žive. Nažalost, muslimanski svijet i obrazovne institucije s islamskim predznakom početkom 20. stoljeća kasnile su s takvim reformama. U ovom radu predstaviti ćemo obuhvatnu reformu islamskog obrazovanja koju je inicirao učenjak i reformator, rektor Univerziteta Ez-Zejtuna, Muhammed et-Tahir ibn Ašur. Kroz historijski pregled islamskog obrazovanja ovaj učenjak nastojao je uočiti probleme koji su uzrokovali stagniranje na polju obrazovanja, a potom ponuditi rješenja za njegovu reformu. Njegove ideje i savjeti i danas su aktuelni jer još postoji prostor za poboljšanje islamskog obrazovanja koje bi trebalo odgovoriti zahtjevima vremena, a ne trajati kao relikv prošlosti.

Ključne riječi: reforma islamskog obrazovanja, Muhammed et-Tahir ibn Ašur, Ez-Zejtuna Univerzitet, Tunis, islamski reformizam

1. Uvod

Odgoj i obrazovanje su dvije važne oblasti koje su muslimani i njihova ulema uvijek smatrali značajnim, jer je to vodilo napretku i prosperitetu društva. To potvrđuju prvi univerziteti i danas svjetski poznati u velikim prijestolnicama muslimanskih gradova, poput El-Azhara u Kairu ili Ez-Zejtuna u Tunisu. Na tim univerzitetima izučavane su različite znanosti koje su inspirirale i motivirale muslimane na putu spoznaje Boga i Božijeg stvaranja. Vremenom, obrazovanje je u muslimanskim društvima izgubilo status koji je ranije imalo što je posljedno utjecalo na pojavu slabog kadra koji nije bio u mogućnosti odgovoriti izazovima vremena. Takvo stanje u obrazovanju dodatno je produbljavalo

već postojeće probleme u društvu, od kojih je kolonizacija bila najizraženiji, odrazivši se na prosperitet građana u muslimanskim državama.

Val reformizma koji je zahvatio neke muslimanske države krajem 19. i početkom 20. stoljeća odnosio se i na reformu obrazovanja. Iako je kolonizacija otežavala provođenje reformi jer kolonizatorima nisu odgovarali obrazovani i pismeni muslimani, u određenoj mjeri je bila razlogom buđenja muslimanskih učenjaka koji su islamsko obrazovanje nastojali uskladiti sa zapadnim.

U ovom radu predstaviti ćemo zahtjev za reformom islamskog obrazovanja poznatog reformiste, učenjaka i rektora Univerziteta Ez-Zejtuna u Tunisu, Muhammeda et-Tahira ibn

Ašura (1879-1973). Ovaj cijenjeni učenjak nastojao je kroz historijski pregled islamskog obrazovanja uočiti probleme koji su uzrokovali stagniranje na polju obrazovanja, a potom ponuditi rješenja za reformu na polju kurikuluma, nastavnih metoda i institucija obrazovanja.

2. Kriza islamskog obrazovanja

Ibn Ašur je gotovo sav život posvetio podučavanju čemu svjedoče njegovi brojni radovi, knjige i studenti na Univerzitetu Ez-Zejtuna te koleđžima Sadikija i Haldunija. (Ibn 'Ašūr, 2006) Držeći nastavu na pomenutim obrazovnim institucijama primijetio je ogroman jaz između dvije kategorije studenata. Na jednoj strani studenti i svršeni

Ez-Zejtuna Univerziteta bili su vezani isključivo za islamske nauke, dok su s druge strane bili studenti i svršenci Sadikijja koledža koji su izučavali moderne znanosti. S tim u vezi, Ibn Ašur se posvetio reformi islamskog obrazovanja ulažući ogroman trud na približavanju postojećeg okoštalog islamskog obrazovanja modernom zapadnom obrazovnom sistemu. (Chenoufi, 1974) Njegova posvećenost nauci, pisanju, podučavanju i prenošenju znanja jasno se prepoznaje iz sljedećeg navoda:

...ne postoji bolje društvo niti razgovor u kojem više uživam od razgovora s učiteljima i braćom o tančinama znanja, niti mi je išta tako ugodno kao posvetiti se knjizi i papiru... (Mahfuz, 1984: 306-307)

Ibn Ašur se razlikuje od većine tunižanske uleme, ne samo po pitanju obima znanstvenog rada, nego i po pitanju antitaklidskog duha i kritikovanja taklida. (Ben Achour, 1995) Strogo se zalagao za društvene reforme, reinterpretaciju kur'anskog teksta, razumijevanje ciljeva šerijata i drugih aspekata društvenog života koji su doveli muslimane u teško stanje. Duboko uvjeren da skoro svi aspekti reforme društva zavise od obrazovanja insistirao je na reformi odgoja i obrazovanja, promjeni metoda učenja i boljem uređenju administracije u obrazovnim institucijama. Ibn Ašur je bio inspiriran reformističkim pokretom Džemaluddina Afganija, Muhammeda Abduhua, Rešida Ridaa i drugih islamskih modernističkih učenjaka s kraja 19. i početka 20. stoljeća. S dvadeset i tri godine života započeo je pisanje djela *Elejses-subhu bi-karib* u kojem je, pored historijskog pregleda i presjeka islamskog obrazovanja, jasno iznio svoje stavove u reformi obrazovanja.

Govoreći o krizi islamskog obrazovanja Ibn Ašur naglašava da je njegova reforma veliki zadatak, koji nije lahko ispuniti. Prije svega, da bi reforma uspjela, potrebna je kritička i zdrava evaluacija trenutnog stanja kako bi se što jasnije i preciznije utvrdili nedostaci i slabosti. Ibn Ašur smatra da ne

može svako iznijeti teret ovog zadatka, nego da je jedan od prvih uvjeta da to budu osobe iznutra koje su se afirmirale unutar postojećeg obrazovnog sistema i koje ga dobro razumiju. Uz to, nosioci reforme moraju biti učenjaci koji su svjesni zahtjeva vremena i koji brinu o suštini obrazovanja, a ne samo o njevoj formi i administraciji. (Ibn 'Āshūr, 2006) Nedvojbeno, on pokušava proces obrazovanja u Tunisu zaštititi od kolonijalizma i kolonizatora, svjestan da, u slučaju da obrazovanje padne pod utjecaj i kontrolu francuskih kolonizatora, to može dugoročno značiti gubitak društva i kolonijalno ropstvo. Ibn Ašur zbog toga čvrsto insistira da nosioci tog procesa ne smiju biti osobe koje su otuđene od suštine i duha obrazovanja i podučavanja. Da bi reforma uspjela, potrebno je poznavati historiju i razvoj islamskog obrazovanja, ali se na tome ne treba mnogo zadržavati niti striktno na historiji graditi ono što je potrebno modernom društvu, što i jeste bio slučaj s islamskim obrazovanjem na mnogim univerzitetima. (Ibn 'Āshūr, 2006)

Iz navedenih razloga razumljivo je zbog čega Ibn Ašur u svome djelu *Elejses-subhu bi-karib* nudi obuhvatnu i detaljnu studiju te pregled uspona i historijskog razvoja različitih grana islamskih nauka, na sadržajnom i institucionalnom nivou. U tom djelu, pored davanja informacija o određenoj grani islamske nauke, on govori i o metodama podučavanja tim naukama, pa čak i o udžbenicima korištenim u određenom periodu i mjestu. Takvim pristupom Ibn Ašur je uočio diskontinuitet u obrazovanju koji je postojao kroz historiju, ali i razloge degradacije islamskog obrazovanja. (Mesawi, 2009) Ibn Ašur u djelu *Elejses-subhu bi-karib* naglašava dvije važne teme. Prva je porijeklo znanja i tvrdi da je

religija prvi i najstariji izvor podučavanja i znanja za ljudska bića, jer ih je Bog uputio na ono šta je dobro i korisno. (Ibn 'Āshūr, 2006:42)

Druga tema tiče se ljudske prirode pri čemu on navodi da je čovjek stvoren s unutarnjom potrebom da bude učitelj – onaj koji podučava.

3. Opći i specifični razlozi stagniranja islamskog obrazovanja

Predstavljajući koncept ciljeva reforme obrazovnih institucija, Ibn Ašur nudi analizu problema u procesu islamskog obrazovanja. On tvrdi da postoje dva opća razloga stagniranja islamskog obrazovanja, koji se mogu pratiti sa socio-historijskog aspekta. S jedne strane postoje socio-kulturološki faktori koji su globalno utjecali na stagniranje islamskog obrazovanja, i to bez obzira na mjesto, naciju, porijeklo ili jezik. S druge strane su globalna dešavanja koja su općenito utjecala na međuljudske odnose i stil života. S obzirom na to da ova dva razloga prevazilaze okvir djelovanja jednog čovjeka, Ibn Ašur nastoji kroz analizu različitih faktora doći do rješenja za reformu islamskog obrazovanja. U svojoj kritici on ističe da je muslimanski svijet u stanju haosa i konfuzije dok slijedi samo ono što je zapisano, bez kritičkog propitivanja da li je to ispravno ili ne i da li je odgovarajuće za moderna muslimanska društva ili ne. Dok druge nacije napreduju, muslimanski svijet se još bavi starim pitanjima kroz izučavanje istih naučnih disciplina na stari prevaziđeni način. Ibn Ašur također kritikuje svoje kolege učenjake govoreći da žive u savremenom svijetu 20. stoljeća, ali je jasno da po idejama i stavovima pripadaju 7. ili 8. stoljeću. (Ibn 'Āshūr, 2006)

Analizirajući probleme islamskog obrazovanja Ibn Ašur je detektirao trinaest nedostataka, koji se mogu sažeti u tri glavna: nedostatnost i nekompetentnost profesora i učitelja; nedostatak adekvatne literature i udžbenika; i degradacija obrazovnih institucija. On skreće pažnju na potrebu reforme nastavnog kadra, unapređenje kvaliteta i vještina nastavnog osoblja, poboljšanje metodike i didaktike u realizaciji nastave te unapređenje administracije. Tvrdio je da su udžbenici i nastavni materijali koji se koriste refleksija prošlosti, duha i nivoa znanja koje je jedino odgovaralo onom vremenu u kojem je napisano.

Prema Ibn Ašuru, jedan od suštinskih faktora sveukupne stagnacije i degradacije islamskog obrazovanja jeste

podložnost kolonizatorima. Takvo stanje porobljenog uma je, smatra on, rezultat nedostatka slobode, kritičkog duha i nespremnosti na dijalog i diskusiju. On problem vidi u nedostatku izučavanja *viših nauka i ciljeva šerijata*, koji su odbačeni, poput osnova šerijatskog prava, retorike arapskog jezika, filozofije i historije civilizacije. (Ibn Ashur, 2006) Važnost spomenutih i sličnih nauka leži u njihovom promoviranju analitičkog i kritičkog razmišljanja, otvorenosti uma, dubokog razumijevanja ideja, događaja i okolnosti. Naprimjer, Ibn Ašur tvrdi da je Kur'an objavljen da podučiti filozofiji, jer je filozofija, prema njegovom mišljenju, mudrost umjerenog uma, *bikmetun mizannul-ukul*. (Ibn 'Ashūr, 1997: 97) Kao rezultat odbacivanja gore spomenutih znanosti unutar islamskih obrazovnih institucija razvila se i nadvladala tradicija pukog recitovanja i memoriranja nauštrb analize, razmišljanja i kritike. (Ibn 'Ashūr, 2006) Zbog toga kroz svoje radove on nastoji dati sistemsku analizu posebnih nedostataka za svaku naučnu disciplinu koja se izučavala na Ez-Zejtuna Univerzitetu. Naprimjer, govoreći o Kur'anu i egzegezi časnog Kur'ana kao izvoru islamskog učenja on navodi da bi egzegeza Kur'ana trebala otkriti i formulirati opće principe i univerzalne ciljeve islamskog zakonodavstva. Jedino tako je moguće tefsir učiniti *pravom naukom*, a sve osim toga je puko naklapanje. Interpretatori Kur'ana, prema njegovom mišljenju, nisu uspjeli da upotpune ovaj zadatak zbog metodoloških i epistemoloških razloga. (Ibn 'Ashūr, 1987)

Drugo što Ibn Ašur kritikuje kod interpretatora Kur'ana jeste veza tefsira s ostalim islamskim znanostima. Prema njegovom mišljenju, glavni cilj Kur'ana je reforma individualnih, socijalnih i općeljudskih poslova. (Ibn 'Ashūr, 1997) Posljedica pogrešnog pristupa je u tome što su se mnogi nekompetentni ljudi bavili krucijalnim znanostima u islamu, a s druge strane bio im je uskraćen širi pogled na historijske događaje i okolnosti. Ignoriranje sistemskog pristupa islamskim naukama dovelo je do marginalizacije ciljeva šerijata. U vezi s tim, Ibn Ašur

zagovara izučavanje novih naučnih disciplina u skladu sa zahtjevima vremena, prevođenje i pisanje novih udžbenika, novi metodološki pristup u pedagogiji, ne zanemarujući pri tom etičku i moralnu dimenziju obrazovanja. Ako se u islamskom obrazovanju, u Tunisu i van njega, tvrdio je Ibn Ašur, ne bude pridržavalo ovih i sličnih smjernica, ne može se očekivati promjena niti dolazak novih svršenika univerziteta spremnih da se suoče s izazovima modernosti. To će, prema njegovom mišljenju, dovesti do pojave svršenika različitih obrazovnih institucija koji će posjedovati informacije i detalje o različitim naukama, bez osjećaja za misiju. (Khalid, 1979)

4. Posvećenost reformi obrazovanja

Da bi u potpunosti razumjeli Ibn Ašurovu posvećenost provedbi reforme islamskog obrazovanja, konkretno na Ez-Zejtuna Univerzitetu u Tunisu, potrebno je sagledati historijske okolnosti u kojima je djelovao. Ibn Ašur i njegovi istomišljenici kao i studenti uključeni u proces reforme součavali su se s nizom problema i opstrukcija. Među glavnim oponentima reforme bila je tradicionalistička ulema koja je zalaganje za reformu smatrala borbom protiv islama. Popularne reformatorske časopise takva ulema pokušavala je na sve načine osporiti i široj javnosti, kao i studentima, pokazati stavove koji se u njima objavljuju pogrešnim. Pored toga, proreformatorske učenjake su uklanjali s pozicija.

Drugi problem su bili francuski kolonizatori kojima nije bilo u interesu jačanje reformatorskog duha, snažan studentski pokret kao ni reforma islamskog obrazovanja. Međutim, uz sve opstrukcije, pokret studenata, koji su se zalagali i tražili od vlasti i učenjaka reformu obrazovanja, kontinuirano je jačao. Situacija je eskalirala kada je došlo do pobune i štrajka studenata. Vlasti su uhapsile nekoliko studenata, a velika džamija Ez-Zejtuna je bila zatvorena. Ibn Ašur biva smijenjen s mjesta zamjenika *Nizara komiteta* i pozicije unutar specijalnog komiteta za reformu CREZ (Conseil de

Reforme de l'Enseignement Zaytounien) pri Vladi. Razlog njegove smjene su bile "devijacije" u odnosu na viđenja i stavove Ehlus-sunneh vel-džema'ah. (Al-'Ayyashi, 1990) Nakon što su se nemiri smirili, studenti su pušteni iz zatvora, a džamija je ponovo otvorena.

Poslije ovih nemilih događaja nastavljeni su pregovori oko reforme obrazovanja. Pobornici reforme zahtijevali su da se promijene nastavne i pedagoške metode u učenju, izrade novi kurikulumi, uvedu nove naučne discipline, izmijene udžbenici i otvore konkursi za zapošljavanje novog, kvalitetnijeg i kompetentnijeg kadra, a odbaci dotadašnja praksa favorizma.

Kulminacija svega bila je konferencija proreformski orijentiranih profesora i nastavnika Ez-Zejtuna Univerziteta održana 1944, na koju je Ibn Ašur bio pozvan kao počasni predsjednik. (Weideman, 2021)

Godine 1945. Ez-Zejtuna Univerzitet imao je pet odjeljenja u cijelom Tunisu s oko tri hiljade studenata. Nakon reforme, otvorena su nova odjeljenja širom Tunisa, pa čak i u Alžiru. S pet, broj odjeljenja povećan je na dvadeset i pet, a broj studenata porastao je na blizu dvadeset hiljada. S obzirom na to da je imao važnu ulogu u širenju nacionalne borbe protiv kolonijalizma, Ez-Zejtuna Univerzitet postao je meta francuske kolonijalne vlasti, a njegove aktivnosti se u narednom periodu postepeno smanjuju (Abu-Nasr, 1971), što je tema za drugi rad.

5. Zaključak

Ibn Ašur, tunižanski islamski učenjak, inicirao je polovinom 20. stoljeća niz aktivnosti s ciljem reforme okoštalog islamskog obrazovanja. Uvidjevši da postoji duboki jaz između starog islamskog obrazovanja i modernog svjetovnog, Ibn Ašur se kroz svoje radove zalagao za poboljšanje islamskih obrazovnih institucija čiji svršenici bi trebali biti kadri suočiti se s izazovima modernosti i davati adekvatne odgovore na njih. Nadahnut djelima velikih reformatora Džemaluddina Afganija, Muhammeda Abduhua i Rešida Ridaa, Ibn Ašur je vrlo brzo

shvatio da je francuskim kolonizatorima odgovaralo postojeće stanje na polju islamskog obrazovanja u Tunisu te je stoga snažno zastupao stav da do reforme obrazovanja treba doći iznutra. No, tek na tom polju naišao je na veliku prepreku u vidu tradicionalističke uleme koja je, kako je ispravno

zaključio, tijekom živjela u 20. stoljeću, ali je duhom i idejama bila mnogo bliža 7. ili 8. stoljeću. Ibn Ašur nije klonuo duhom, već je nastavio propagirati potrebu reforme islamskog obrazovanja pridobijajući za svoju ideju sve veći broj studenata i mlađih profesora tako da je konačno nakon

1945. godine došlo do reforme islamskih obrazovnih institucija, nastavnih planova i programa i administracije. Kao rezultat reformi, broj odjeljenja Univerziteta Ez-Zejtuna popeo se s pet na dvadeset i pet, a broj studenata istog univerziteta porastao je s blizu pet hiljada na dvadeset hiljada.

Literatura

- Abu-Nasr, Jamil M. (1971). *A History of the Maghrib*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.
- Ahkavi, Shahrough (2003). "Islam and West in World History", *Third World Quarterly*, 24, 33.
- Al-'Ayyashi, Mokhtar (1990). *Al-Bi'ah al-Zayutniyyah: 1910-1945*, translated from French, Hamadi al-Sahli. Tunis: Dar al-Turki, Abdel Moula, L'Universite Zaytounienne.
- Ben Achour, Mohamed al-Aziz (1995). *Al-Sheikh Muhammad al-Tahir ibn Ashur*, Tunis: Da'irat al-Ma'arif al-Tunisiyyah.
- Chenoufi, Moncef (1974). *Le problème des origines de l'imprimerie et de la presse arabes en Tunisie dans sa relation avec la Renaissance "Nahda" (1847-1887)*. Lille: Service de reproduction des thèses Université de Lille III.
- Dayeh, I. (2019). "From Tašhih to Tahqiq: Toward a History of the Arabic Critical Edition", *Philological Encounters*, 4, 3-4, 245-299.
- El-Mesawi, M. E. T. (2008). "Muslim Reformist Action in Nineteenth-century Tunisia", *American Journal of Islam and Society*, 25, 2, 49-82.
- El-Mesawi, Mohamed El-Tahir (2014). "Human Nature and the Universality of the Shari'ah: Fitrah and Maqasid Al-Shari'ah in the Works of Shah Wali Allah and Ibn 'Ashur". *Al-Shajarah: Journal of the International Institute of Islamic Thought and Civilization (ISTAC)* 14, 2.
- Hourani, Albert (1991). *A History of the Arab Peoples*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Ibn 'Ashur, Muhammad al-Fadil (1983). *Al-Harakah al-Adabiyyah wa'l-fikriyyah fi Tunus*. Tunis: Dar al-Tunisiyyah li al-Nashr.
- Ibn 'Ashur, Muhammad al-Fadil (1984). *Al-Harakah*. Mahmoud Abdel Moula, L'Universite Zaytounienne et la Societe Tu-Nisienne. Tunis: Centre National de la Recherche Scientifique.
- Ibn 'Ashur, Muhammad al-Tahir (1997). *Tafsir al-Tabrir wa al-Tanwir*. Tunis: Dar Souhoun li' al-Nash wa al-Tawzi', vol. 3/4.
- Ibn 'Ashur, Muhammad al-Tahir (2006). *Alaysa al-Subhu bi-Qarib, Al-Ta'lim al-'Arabiy al-islamiyy, dirasat tarihiyya wa ara-i al-islamiyya*. Tunis: Dar al-Salam.
- Khalid, Ahmed (1979). *Aswa' min al-Bi'ah al-Tunisiyyah 'ala al-Tahir al-Haddad wa Nidal Jil*. Tunis: al Dar Tunisiyyah li al NSHE.
- Mahfuz, Muhammad, (1984). *Tarajum al-Mullifin al-Tunisiyyin*. Vol. 3. Beirut: Dar al-Gharb al-Islami.
- Weideman, Julian (2021). *Islamic Reform on the Margins of Colonialism: Political Economy, Social History, and Intellectual Life at the Zaytuna Mosque-University*. Princeton, NJ: Princeton University.

الموجز

مؤلفات ابن عاشور في إصلاح التعليم الإسلامي

عبد الصمد بودويك

يتطلب العالم المعاصر باستمرار التكيف والتغيير وتحسين النظام المدرسي والتعليمي. ووفقاً لذلك توجد حاجة إلى تكييف المقاربات المنهجية ومناهج التدريس والكتب المدرسية ضمن إطار التعليم، وذلك بهدف إعداد التلاميذ لكي يستجيبوا بشكل أفضل لمتطلبات العصر الذي يعيشون فيه. ومن المؤسف أن العالم الإسلامي والمؤسسات التعليمية ذات الطابع الإسلامي في بداية القرن العشرين تأخرت في تنفيذ مثل هذه الإصلاحات. وسنعرض في هذا البحث الإصلاح الشامل للتعليم الإسلامي الذي بدأه العلامة والمصلح محمد الطاهر بن عاشور، رئيس جامعة الزيتونة. كان هذا العالم يسعى من خلال التفحص التاريخي للتعليم الإسلامي للوقوف على المشكلات التي تسببت في ركود التعليم في الخارج، ومن ثم تقديم الحلول لإصلاحه. ولا تزال أفكاره ونصائحه صالحة في يومنا هذا لأنه ما زال يوجد مجال لتحسين التعليم الإسلامي، الذي يجب أن يستجيب لمتطلبات العصر وألا يستمر وكأنه من بقايا الماضي.

الكلمات الرئيسية: إصلاح التعليم الإسلامي، محمد الطاهر بن عاشور، جامعة الزيتونة، تونس، الإصلاح الإسلامي.

Summary

IBN ASHUR'S ENDEAVOUR IN REFORM OF ISLAMIC EDUCATION

Abdusamed Podojak

The contemporary world demands continuous revision, adaptation and changes in the educational system. Along with this it also requires amendments in methodology, curriculum and textbooks with the purpose of achieving quality preparation of students for the requirements of the time. Unfortunately, the Muslim world and Islamic educational institutions at the beginning of the 20th century were late with these reforms. In this article, we present a comprehensive reform of Islamic education initiated by a scholar and a reformist, rector of Az-Zitouna University, Muhammad al-Tahir ibn Ashur. Through a historical review of Islamic education, he tried to find the causes of the stagnation in the field of education and also to offer solutions regarding its reform. His ideas and suggestions are still very applicable since we still have a scope for improvement of the Islamic education system which should be flexible in its response to the requirements of the time rather than persisting as a relic of the past.

Keywords: reform of Islamic education, Muhammad al-Tahir ibn Ashur, Az-Zitouna University, Tunisia, Islamic reformism